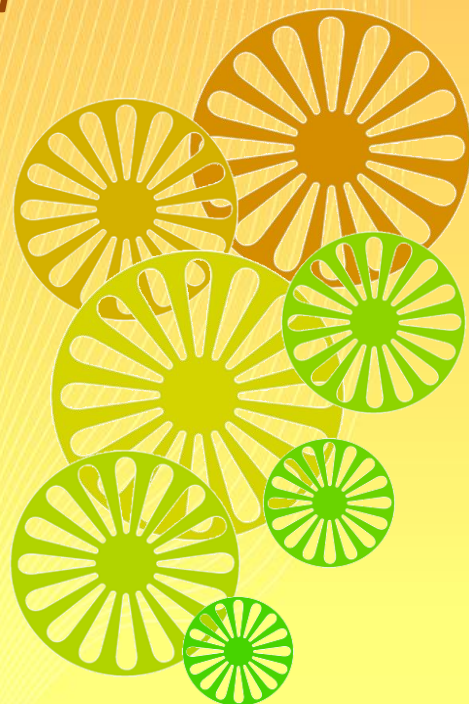

Zvládnutie neistoty

*Výskum finančnej vzdelanosti rómskych
rodín v šiestich krajinách*

Identifikácie projektu

Projekt: Grundtvig Multilateral

Názov projektu: Finančná gramotnosť Rómov - Financial Literacy for the Roma

Akronym: FINALLY

Projekt č.: 527860-LLP-1-2012-1-SI-GRUNDTVIG-GMP

Koordinátor projektu: Development and Education Centre Novo mesto (RIC Novo mesto), Slovinsko

Informácie o e-book

Názov: Zvládnutie neistoty. Výskum finančnej vzdelanosti rómskych rodín v šiestich krajinách

Autorky: Úvod, Socioekonomická situácia rómskych skupín, Závěry a odporúčania: Oana Marcu
Návrh výskumu a metodológia, výsledky: Anita Bacigalupo

Založené na národných správach od autorov:

Oana Marcu a Anita Bacigalupo (Taliansko)

Ana Popovic a Jelena Stankovic (Srbsko)

Savka Savova (Bulharsko)

Gabi Ogulin Počrvina a Simona Pavlin (Slovinsko)

Eva Nemčovská, Mária Garabášová, Martin Rusnák (Slovakia)

Joseph Hassid and Angela Karali (Greece)

Partneri: The Development and Education Centre Novo mesto (Slovinsko), Faculty of Economics, University of Nis (Srbsko), Faculty of Health Sciences and Social Work, Trnava University (Slovensko), Codici Agenzia di Ricerca Sociale s.c. (Taliansko), Health and Social Development Foundation (Bulharsko), Techniki Ekpaideftiki KEK SA (Grécko), University of Piraeus Research Center (Grécko)

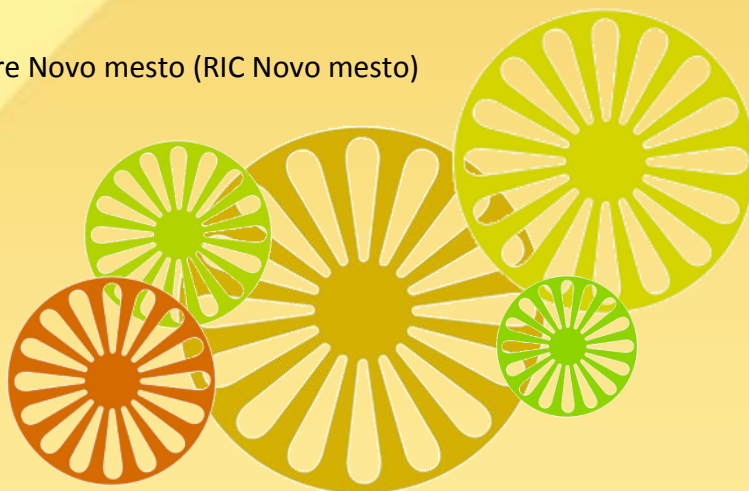
Publikoval: Development and Education Centre Novo mesto (RIC Novo mesto)

Štatutár inštitúcie: Marjeta Gašperšič

Dizajn: Michal Rafajdus

Korektúry: Tina Kočevar Donkov

Rok vydania: 2015

Tento projekt bol financovaný s podporou Európskej Komisie. Táto publikácia reprezentuje výlučne názor autora a Komisia nezodpovedá za akékoľvek použitie informácií obsiahnutých v tejto publikácii.

Obsah

Úvod	4
1. Sociálnoekonomická situácia rómskych skupín	5
1.1 Situácia ubytovania	5
1.2 Zamestnanie	7
1.3 Iné oblasti sociálnej inklúzie	8
1.3.1. Zdravie	8
1.3.2 Školy	9
1.3.3 Príležitosti pre vzdelávanie dospelých	10
2. Návrh výskumu a metodológia	11
3. Výsledky	13
3.1 Zdroje príjmov	14
3.2 Spotreba	15
3.3 Reprezentácia ekonomického úspechu	18
3.4 Úspory, investovanie a úver	20
3.5 Vzťah k bankám	21
3.6 Plánovanie do budúcnosti	22
4. Závbery a odporúčania	23
Zdroje	25

Úvod

Tento zväzok je syntézou terénneho výskumu, ktorý bol vykonaný miestnymi partnermi ako súčasť projektu Finally. Finally sa týka rozvoja a testovania tréningového programu finančnej gramotnosti špecificky navrhnutej pre vzdelávacie potreby rómskeho obyvateľstva.

Úvodný výskum, ktorý predstavujeme v tomto zväzku sa týka skutočného finančného hospodárenia rómskych rodín¹, téma, ktorá nám pomohla pochopiť ich životné štýly, preskúmať dôsledky zdrvivujúceho problému chudoby a získať obraz o procesoch sociálneho začlenenia týchto skupín v širšom zmysle. Obzvlášť, spotreba vrhá svetlo na viac symbolickejší aspekt peňazí: sú prepojené na triedu, etnicitu, spolupatričnosť a identitu, zatiaľ čo ekonómia remitencií (platieb) hovorí o migračných príbehoch. Preto keď hovoríme o rómskom hospodárení peňazí, dotýkame sa mnohých aspektov ich životov.

Výskum rómskych skupín je vo všeobecnosti stále nedostatočný a štatistiky sú často nespoľahlivé. To sa týka predovšetkým nedostatočnej reprezentácie Rómov v národných vzorkách v dôsledku stigmy, ktorá je asociovaná s touto identitou. Napriek tomu boli v posledných rokoch vyvinuté mnohé snahy s cieľom preskúmať a komunikovať krutú situáciu, v ktorej žije najväčšia európska minorita, týkajúca sa predovšetkým štrukturálnych nerovností a každodennej diskriminácie (Úrad európskej únie pre základné práva - FRA - a UNDP 2012).

Je ťažké odhadnúť presný počet Rómov žijúcich v každej európskej krajine. Piasere (2004) ukazuje, že rómska populácia je v Európe rozdelená nerovnomerne. Východoeurópske krajiny ako Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Slovensko, Srbsko a Macedónsko majú najvyššie percento Rómov (medzi 3,8% a 11% populácie). Niektoré juho- a východoeurópske krajiny majú nižšie percento, ako napr. Grécko (1,5%), Slovinsko (0,4%), Albánsko, Česká republika a Turecko. Niektoré krajiny v západnej Európe ako Španielsko, Francúzsko, Portugalsko a Írsko majú miestne historické skupiny ako aj novo prisťahovaných migrantov a percento Rómov sa pohybuje medzi 1,6% a 0,6%. Iné krajiny ako Spojené kráľovstvo, Nemecko, Taliansko majú najnižšie percentá v Európe. Talianska populácia Rómov napríklad predstavuje 0,1 – 0,15% z celkovej populácie. V poslednej dobe zmenili migračné prúdy z východu na západ zloženie a množstvo miestnych rómskych populácií, obzvlášť po páde socialistických režimov. Z pomedzi krajín, v ktorých bol zrealizovaný výskum zaznamenávajú

¹ Termínom Rómovia označujeme všetky skupiny, ktoré môžu byť zahrnuté v tejto kategórii, (v rátane Sintov v Taliansku). Robíme tak v texte kvôli dĺžke, zatiaľ čo v poľnom výskume dávame pozor na to, aby sme zahrnuli ľudí z rôznych etnických pozadí do kategórie Rómov a uznali rozdiely medzi jednotlivými skupinami.

Bulharsko, Slovensko a Srbsko vysoké percento Rómov; Grécko a Slovinsko sú situované na priemernej úrovni, zatiaľ čo Taliansko je jednou z krajín, ktoré zaznamenávajú nízke percento Rómov – čo je typickejšia situácia pre západné krajiny. Taliansko a Grécko boli v poslednej dobe cieľovými krajinami, zatiaľ čo všetky ostatné sú zdrojové krajiny migračných prúdov.

Aj keď sa celkový počet môže líšiť, existuje mnoho spoločných aspektov situácie rómskej populácie v týchto štátoch, obzvlášť čo sa týka neistých životných podmienok, sociálneho vylúčenia a štrukturálnej diskriminácie. V nasledujúcej časti začíname popisom sociálnoeconomickej situácie týchto skupín v partnerských krajinách, s odkazom na relevantné problematiky finančného hospodárenia rodín a vzdelávania dospelých. Následne predstavíme metodológiu použitú v projekte a vysvetlíme voľbu miest, kde sa výskum zrealizoval. V časti výsledkov predstavíme hlavné zistenia štúdie, týkajúce sa rodinných príjmov, spotreby a štruktúr výdavkov, ako aj ich obraz úspechu. Zároveň podrobne popíšeme spôsob, akým skúmaní Rómovia plánujú do budúcnosti, ich úspory a perspektívu investovania. Ďalšia téma, ktorú sme preskúmali sa týka ich vzťahu a skúseností s finančnými úradmi. Na záver uvádzame dôsledky týchto zistení pre rozvoj programov vzdelávania dospelých a obzvlášť pre rozvoj finančnej vzdelanosti v týchto skupinách ako spôsob zvýšenia úrovne blahobytu a boja s chudobou.

1. Sociálnoekonomická situácia rómskych skupín

Pre pochopenie finančného hospodárenia rodín začíname analýzou sociálnoeconomickej situácie rómskych skupín, ktorá naznačuje proces začleňovania. Poukazujeme na to, ako určité problémy vychádzajúce z chudoby a diskriminácie sťažujú každodenné fungovanie ich domácnosti a finančné hospodárenie. Veríme, že dva najdôležitejšie problémy sa týkajú bývania a zamestnania, ktoré sú neisté a nezaručené. Iné oblasti sociálneho začlenenia ako zdravie a vzdelanie tiež poukazujú na niektoré štrukturálne obmedzenia, ktorým rodiny čelia v chudobe alebo pri snahe dostať sa z nej. Na konci tejto časti vytvoríme rámec vzdelávania dospelých Rómov v zúčastnených krajinách v snahe vidieť, čo môže priniesť finančné vzdelávanie čo sa týka novosti a užitočnosti.

1.1 Situácia ubytovania

Segregácia a podpriemerné ubytovanie sú široko rozšírené v obytných priestoroch Rómov, ako bolo doložené mnohými európskymi prieskumami (Úrad Európskej Únie pre základné práva – FRA, 2009). Aj keď existujú Rómovia, ktorí žijú v etnicky zmiešaných prostrediach, ako bolo podtrhnuté oblasťou v Slovinsku (Prekmurje región) a v niektorých prípadoch v Taliansku, v sociálnych príbytkoch, vo

väčšine krajín sú mestské časti (alebo "osídlenia") stále obývané výlučne Rómami. Ako podtrhuje správa o bývaní Úradu pre základné práva z roku 2009 je segregácia občas dôsledkom účelovej politiky vlády, keďže niektoré projekty cieleé na Rómov udržuju alebo rozširuju izoláciu týchto komunít. Ďalším dôvodom segregácie je v súkromnom trhu s nehnuteľnosťami. Segregácia bývania môže mať negatívny dopad na iné oblasti sociálneho začlenenia, ako komplikovaná integrácia na trhoch práce, vytvorenie segregovaných škôl a problematický prístup k zdravotným službám. To tiež znamená, že Rómovia sa stretávajú s konkrétnymi nákladmi týkajúce sa ubytovania, ktoré často nie sú rovnaké ako pre ľudí, ktorí žijú v iných druhoch mestských častí.

Ďalšia problematika sa týka právneho statusu mnohých osídlení. Mnohé sú považované za hanlivé a môžu byť cieľmi častých vysťahovaní, čo vedie k extrémnej neistote bývania. Absencia vlastníctva osídleného územia je veľkým problémom Rómov na Slovensku (FRA, 2009); 70% domov mestských Rómov v Bulharsku sú pravdepodobne postavené ilegálne (Národný štatistický inštitút Bulharska – NSI, 2011), v Grécku žije 63.000 Rómov v neregulovaných táboroch (FRA, 2009); v Srbsku 34,6% rómskych osídlení bolo postavených ilegálne a 35,4% je ilegálnych osídlení rozmiestnených v plánovanom jadre "legálnych (Jakšić & Bašić, 2002), s podobnou situáciou sa podľa Vargu a Friškiča (2013) stretávame aj v Slovinsku. Podmienky v takýchto nepravidelných táboroch sú extrémne drsné a ovplyvňujú zdravie ľudí, ako aj možnosť sociálneho začlenenia. Ako hovorí správa gréckeho ombudsmana (č.16048/2007): *"Rómovia žijú v tragických podmienkach spolu s hlodavcami a napospas extrémnym poveternostným podmienkami a fenoménom, postihnutí epidemickými chorobami, spôsobenými predovšetkým odpadom, ktorý zbierajú a odstraňujú zo všetkých oblastí Atticy, za čo je im platené"* (cit. v FRA, 2009, s. 73).

Navyše sú rómske domy menšie ako domy celkovej populácie a sú často podpriemerné. Aj keď niektorí Rómovia žijú v bytoch vo všetkých krajinách, mnoho iných žije v iných typoch obydlií. V Bulharsku majú etnickí Bulhari priemernú plochu obydliia 23,2 m² na osobu, zatiaľ čo Rómovia majú len 10,6 (Národný štatistický úrad Bulharska – NSI, 2011); v Srbsku žilo 16% skúmaných rodín žilo v priestoroch s rozlohou 25 m² a 20% rodín žilo v priestoroch s rozlohou 26 – 40 m² (s prihliadnutím na približne 5 člennú rodinu) (Jakšić & Bašić, 2002). Najextrémnejšie riešenia ubytovania zahrňujú chatrče alebo stany, ktoré sú prítomné vo všetkých krajinách; v iných prípadoch základné samo postavené domy; v niektorých prípadoch (ako nepravidelné tábory v Taliansku alebo v Slovinských osídleniach), obytné privesy alebo karavany ako dočasné obytné priestory.

Obytné štvrte sú vo všeobecnosti preľudnené, často za okrajmi miest a chýba im primeraný kanalizačný systém. Napríklad v Slovensku ukazuje štúdia z roku 2004, že len 19% rómskych osídlení

má kanalizačný systém, 41% prístup k dodávkam plynu a 63% prístup k dodávkam vody, aj keď 91% malo prístup k hlavným dodávkam energie (Jurásková, Kriglerová & Rybová, 2004, cit. v FRA, 2009), zatiaľ čo v Srbsku sú najpočetnejšie obydliá nehygienické brlohy (43,5%), zatiaľ čo osídliá, ktoré sú pripojené k rozvodovej infraštruktúre predstavujú len 11% (Jakšić & Bašić, 2002). V niektorých týchto krajinách boli vládne snahy namierené na opravu základnej infraštruktúry rómskych osídlení ako napr. v Slovensku a v niektorých oblastiach aj v Taliansku. Neistota ubytovania má zásadné dopady na hospodárenie domácnosti: rodiny sa musia stretávať s mnohými neplánovanými výdajmi (napr. v prípade vysťahovania), pre platenie niektorých energií (plyn, elektrina, voda) môžu platiť iné stratégie, keď sa žije v podpriemerných podmienkach, alebo že dosiahnutie istoty bývania môže byť jedným z hlavných cieľov investovania mnohých rodín. Tieto problematiky boli detailne prebrané pri vyhodnocovaní potrieb a budú prebrané v časti výsledkov.

1.2 Zamestnanie

Podľa správy Úradu pre základné práva a UNDP z roku 2012 je percento Rómov s plateným zamestnaním 35% v Bulharsku, 29% na Slovensku, 25% v Grécku a len 11% v Taliansku. Tieto údaje nerátajú živnostníkov, avšak aj napriek tomu sú značne nižšie ako u nerómskej populácie v daných štátoch. V Srbsku je pracuje len 51% zo 74,9% rómskej populácie, ktorá je schopná pracovať (Bodewig & Sethi, 2005). Slovinskí autori a iné zdroje odhadujú, že len 2 až 10 percent všetkých Rómov v Slovinsku je zamestnaných (Urad Republike Slovenije za narodne manjšine, 2006). Napriek tomu podľa neoficiálnych údajov Úradu zamestnanosti v Slovinsku bolo v roku 2010 zapojených 955 Rómov v programoch politiky aktívneho zamestnania, oveľa viac ako tomu bolo pred ekonomickou a finančnou krízou. (v roku 2007 bolo 830 Rómov v programoch politiky aktívneho zamestnania). Toto číslo predstavuje približne 10% slovinskej rómskej populácie, vyššie percento ako pre zvyšok populácie (Korpič Horvat, 2010).

Nízke úrovne zamestnanosti sa tiež týkajú neformálneho zamestnania, ktoré sa môže stať ilegálnym, ak generuje nezdokumentovaný zisk alebo nemá potrebné povolenia. Častým neformálnym zamestnaním v partnerských krajinách je: platená práca vykonávaná neformálne pre priateľov alebo rodinu, predávanie tovaru na trhu alebo podomový predaj, zbieranie odpadu alebo recyklovateľných materiálov, žobranie. Tieto činnosti predstavujú riešenia nezamestnanosti ale vedú k nestálym príjmom, nízkym ziskom a neistote. V Taliansku, ak spočítame počet ľudí, ktorí pracujú v nelegálnom zamestnaní a/alebo živnostníkov, percento zamestnaných Rómov a Sintov stúpne z 11% na 34,5% (Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani", 2012).

Keďže podiel nezamestnaných žien je oveľa vyšší ako mužov, mnohé ženy sa starajú a vedú domácnosť, čo ich degraduje do tradičných úloh, obmedzujúc ich účasť na verejnom živote. V Srbsku naznačuje existujúci výskum, že počet nezamestnaných rómskych žien je štyrikrát vyšší ako rómskych mužov (UNDP Srbska, 2006) zatiaľ, čo údaje úradu nezamestnanosti v Slovinsku naznačujú, že polovica registrovaných nezamestnaných sú ženy (Korpič Horvat, 2010).

Vzhľadom na tieto úrovne nezamestnanosti sú príjmy rómskych rodín vo všeobecnosti nižšie ako je tomu u zvyšku populácie, pričom mnohé rodiny žijú pod hranicou chudoby. Podľa FRA a UNDP (2012) je v Bulharsku a na Slovensku 80% domácností v závažnej hmotnej núdzi². V Taliansku dosahuje absolútna úroveň chudoby u Rómov 82,1% v celej krajine (pod hranicou 843€ pre rodinu s 3 členmi). Údaje FRA & UNDP (2012) ukazujú, že percento Rómov žijúcich v domácnostiach ohrozených chudobou je 88% v Bulharsku, 91% na Slovensku, 89% v Grécku a 98% v Taliansku, zatiaľ čo toto ohrozenie sa pre celkovú populáciu pohybuje na úrovni 50% v prvých troch krajinách a 40% pre Taliansko.

Vzhľadom na nízke a nestále príjmy ako aj ohrozenie chudobou je hospodárenie s peniazmi veľmi citlivou témou, ktorá si vyžaduje ešte viac zručnosti pre rómske ako pre nerómske rodiny: keď si rodiny nemôžu dovoliť niektoré základné tovary, uprednostňovanie a plánovanie sú nevyhnutné pre prežitie. Zároveň je oveľa ťažšie odhadnúť množstvo a častosť príjmov, takže je zaujímavé podrobnejšie preskúmať v časti výsledkov ako rodiny uplatňujú svoje zručnosti zaopatrenia v snahe prežiť daný mesiac s nepravidelnými množstvami peňazí.

1.3 Iné oblasti sociálnej inklúzie

1.3.1. Zdravie

Úroveň zdravia má dopad na ekonomiku rodiny ako aj jej hospodárenie v podobe série výdajov alebo vplyv na obecný blahobyt rodinných príslušníkov.

Zdravie je výdavok počínajúc zdravotným poistením: v niektorých krajinách určité skupiny Rómov nemajú výhodu národného zdravotného poistenia a preto sú obmedzovaní pri prístupe k zdravotným službám ak majú zdravotné problémy. Podľa FRA & UNDP (2012) je zdravotné poistenie problémom pre mnohých Rómov v Bulharsku (má ho len 45% Rómov), Grécku (len 60%), ale aj Taliansku (okolo 80%), a menšej miere aj na Slovensku (má ho približne 90%). Podľa Vargu a Friškiča

² Čo znamená, že si nemôžu dovoliť aspoň jedno z nasledovného: platiť nájomné alebo energie; udržať ich domov dostatočne vyhriaty; vyrovať sa s neočakávanými výdajmi; jesť mäso, rybu alebo ekvivalent proteínov každý druhý deň; mať týždeň dovolenku mimo domu; auto; práčku; farebnú TV; telefón.

(2013), sú v Slovinsku od 2009 poskytované zdravotné služby tým, ktorí majú nárok na sociálnu pomoc, preto majú Rómovia v Slovinsku oficiálne právo na základne a doplnkové zdravotné poistenie.

Zdravie je tiež faktor, ktorý vplýva na nezamestnanosť, môžeme sa pozrieť na percento Rómov, ktorých zdravie obmedzuje ich každodenné činnosti a tým ich prácu: podľa FRA & UNDP (2012) vo vekovej skupine 35 až 54 má 17% osôb takéto problémy v Bulharsku a Grécku, 22% na Slovensku a skoro 30% v Taliansku. V prieskume domácností v Srbsku bolo zistené, že 17,4% Rómov vo veku 25 až 44 nahlásilo chronickú chorobu, v porovnaní s priemerom 6,8% celkovej populácie Srbska (Bodewig & Sethi, 2005). V Slovinsku trpí jedna tretina Rómov nadváhou, majú vysoký cholesterol, choroby a poranenia chrbtice, zvýšený krvný tlak a jedna pätina má choroby pľúc (bronchitída, astma) (Varga a Friškič, 2013).

1.3.2 Školy

Vzdelávacie príležitosti Rómov, aj keď nie sú podchytené na papieri, sú ovplyvňované nerovnosťami. Podľa Európskeho centra pre sledovanie rasizmu a xenofóbie (EUMC, 2006), nerovnosti a diskriminácia Rómov vo vzdelávacom systéme sú výsledkom rôznych príčin. Za prvé, rómski žiaci, rodičia a komunita majú nízku účasť na predškolských programoch; nízke vzdelávacie zázemie a strach z asimilácie; kultúrne a jazykové bariéry. Za druhé, učitelia nemusia byť dostatočne pripravení a mať dostatočnú podporu; spolu s rovesníkmi môžu týrať rómskych žiakov (ako napr. hanobenie rasy, šikana a hľadanie obetných baránkov); môžu ich nepriamo znehodnocovať a nasmerovať ich kariérne príležitosti na nízko platené práce. Okrem toho EUMC podtrhuje absenciu rómskych učiteľov v školách. Za tretie, inštitucionálna diskriminácia vedie k problémom so zapísaním do školy a dochádzkou (byrokratické požiadavky ako rezidenčný stav); segregácia v konkrétnych školách alebo triedach; zaradenie do osobitného vzdelávania; zaradenie do nižšej triedy ako je vhodné; absencia medzikulturálnych vyučovacích osôb a zdrojov (EUMC, 2006).

Gramotnosť a vzdelávacie zázemie predstavujú alarmujúce aspekty pre väčšinu Rómov v Európskych krajinách. V Taliansku odpovedalo 81% opýtaných v národnom prieskume, že Rómovia sú gramotní; vzdelanostná úroveň ostáva nízka v porovnaní s celkovou populáciou, ale u mladých ľudí pomaly rastie: strednú školu dokončila viac ako polovica respondentov vo veku 20 rokov v porovnaní s 11% ľudí starších ako 50 rokov (Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani", 2012). V Bulharsku ukazujú výsledky národného prieskumu (NSI, 2011), že v 2011 21.8% Rómov nedokončilo základnú školu a bolo negramotných, zatiaľ čo v Srbsku podľa prieskumu z 2002 61% Rómov nedokončilo základnú

školu (UNDP Srbiya, 2005). V Slovinsku 98,2% nezamestnaných Rómov v juhovýchodnej časti Slovinska a 90% nezamestnaných Rómov v Prekmurje (to sú dve oblasti Slovinska, ktoré sú osídlené Rómami a sú navzájom veľmi odlišné) nedokončilo základné vzdelanie, preto sú prakticky negramotní (Vlada Republike Slovenije, 2010). Počet detí končiacich základnú školu stúpa, ale percento ostáva veľmi nízke v porovnaní s celkovou populáciou. Väčšina, obzvlášť dievčatá, opúšťajú školu ako náhle skončia povinnú deväť ročnú dochádzku.

Tradičné rodové normy a skoré založenie rodiny vedie k častejšiemu odchodu dievčat zo škôl, preto je negramotnosť v Bulharsku štyrikrát vyššia u žien ako u mužov, a skoro dvakrát vyššia v Taliansku. Toto sú aspekty, ktoré je treba brať v úvahu pri navrhovaní vzdelávacích programov, keďže majú dopad ako na potrebné zručnosti tak aj na stratégie a nástroje použité pri príprave.

1.3.3 Príležitosti pre vzdelávanie dospelých

Zatiaľ čo väčšina programov vzdelávania Rómov sa sústreďuje na detskú dochádzku v školách a výsledky a kvalitu medzikulturálneho vzdelávania, ako aj zavedenie vyslovene rómskych tém vo verejných školách, len málokteré sú zamerané na dospelých Rómov. To môže byť v dôsledku toho, že v niektorých krajinách je vo všeobecnosti nízka úroveň rozvoja vzdelávania dospelých (napr. Taliansko) alebo v dôsledku predstavy, že účasť detí vo verejných školách je prioritou pre sociálne začlenenie.

V Slovinsku vyvinulo niekoľko centier vzdelávania dospelých a iných inštitúcií (centrá sociálnej práce, zamestnanecké služby, nevládne organizácie, Červený kríž, miestne zdravotné strediská, magistrát, základné školy, rómske združenia) neformálne programy vzdelávania dospelých Rómov, ktoré sa týkajú rôznych tém ako: zlepšenie kvality života, sociálnej inklúzie, zdravia, hospodárenia domácnosti, medzi osobná komunikácia, riešenie konfliktu, zvýšenie povedomia o vzdelávaní, podpora zamestnanosti a propagácia kultúrnych podujatí. Programy fungujú na prístupe založenom na skúsenostiach, praktickom učení, obvykle v rómskych osídľach. Tieto sú stredno- až dlhodobé programy prispôbené na potreby Rómov.

Už v roku 1984 zrealizoval Sekretariát populárneho vzdelávania v Grécku štúdiu o vzdelávacích potrebách rómskej populácie a následne vyvinul krátko, stredno- a dlhodobé programy prispôbené na potreby Rómov. Hlavným cieľom týchto programov bola sociálna inklúzia a individuálne riešili otázku gramotnosti dospelých Rómov, rozširujú ju o sociálne a kultúrne aktivity a rozvoj vzdelávacích materiálov.

Po roku 2001 prešlo vzdelávanie dospelých Rómov v Grécku zmenou, keď začalo ponúkať hodiny jazyka a zapisovať Rómov do škôl druhej šance. Ďalšou oblasťou aktivít bolo vyučovanie a konzultácie o rodičovstve, tiež s podporou rómskych sprostredkovateľov, čo môže byť tiež brané ako pozitívum.

V Bulharsku boli zrealizované dva programy vzdelávania dospelých nadáciou "Roma", na základe Národnej stratégie pre celoživotné vzdelávanie, v Plodvive, kde žije najväčšia rómska komunita v Bulharsku. Prvý má názov "Druhá šanca" a zahrňoval koalíciu organizácií občianskej spoločnosti, poskytujúc rómskemu obyvateľstvu hodiny sekundárneho vzdelania, gramotnosti, odborných školení a sociálnej integrácie. Z toho komunikácia a sociálne zručnosti predstavujú pozitívne predpoklady pre obširne vyučovacie osnovy, ktoré sa týkajú nie len zručnosti v domácnosti, ale aj obecnjšie schopnosti, ktoré môžu byť nápomocné v mnohých oblastiach. Projekt zahrňoval vybudovanie moderných priestorov vzdelávania dospelých a bol rozšírený do iných miest. Druhý projekt sa naopak týkal mladých ľudí v sekundárnych školách, poskytujúc im pomoc pri dokončení štúdia.

V Srbsku sa programy vzdelávania dospelých Rómov sústredili na základné funkčné vzdelanie a odbornú prípravu, zahrňujúc vládne i nevládne organizácie. Okrem toho sú vyvíjané iniciatívy pre vzdelávanie dospelých o podnikaní, ale nie sú orientované na Rómov. Väčšina vzdelávacích programov v Srbsku rieši problém vzdelávania detí, zatiaľ čo pokračujúcemu vzdelávaniu dospelých je venovaná malá pozornosť.

V Taliansku nie je veľa príkladov programov vzdelávania dospelých Rómov. Väčšina z nich zahŕňa odborné vzdelávanie a učňovské roky a sú zamierené na zvýšenie šance zamestnať sa.

Na Slovensku sa ešte len začína objavovať prvá čiastočná metodológia vzdelávania dospelých Rómov mimo školského systému ako dôsledok preventívnej činnosti a program vzdelávania dospelých Rómov sú implementované občianskymi združeniami a nadáciami. Tieto materiály nie sú široko publikované a existujú len pre interné potreby ich autorov (Kolthof & Lukáč, 2003).

2. Návrh výskumu a metodológia

Výskum predstavený v tomto zväzku bol zrealizovaný od marca do septembra 2013 v Bulharsku, Grécku, Taliansku, Srbsku, Slovensku a Slovinsku. Obecným cieľom výskumu bolo preskúmanie praktík finančného hospodárenia rómskych rodín v snahe pochopiť priority, stratégie a obsahy školení finančnej gramotnosti predpokladaných projektom. Miestne výskumné tímy zrealizovali

prvotnú teoretickú analýzu použitím údajov zo sekundárnych zdrojov (štatistiky, údaje, legislatíva, výskum). Potom zrealizovali 115 čiastočne štruktúrovaných rozhovorov s dospelými Rómami (čo zodpovedá 115 domácnostiach) a 11 prieskumných skupín s priemerne 9 profesionálmi z oblasti vzdelávania dospelých a sociálnych služieb Rómov.

V každej krajine mali tímy rovnaké obecné zásady realizácie rozhovoru. Hlavné témy, ktoré tu boli skúmané boli: zdroje príjmu, spotreba, reprezentácia úspechu, úspory a investovanie, úvery a pôžičky, plány do budúcnosti.

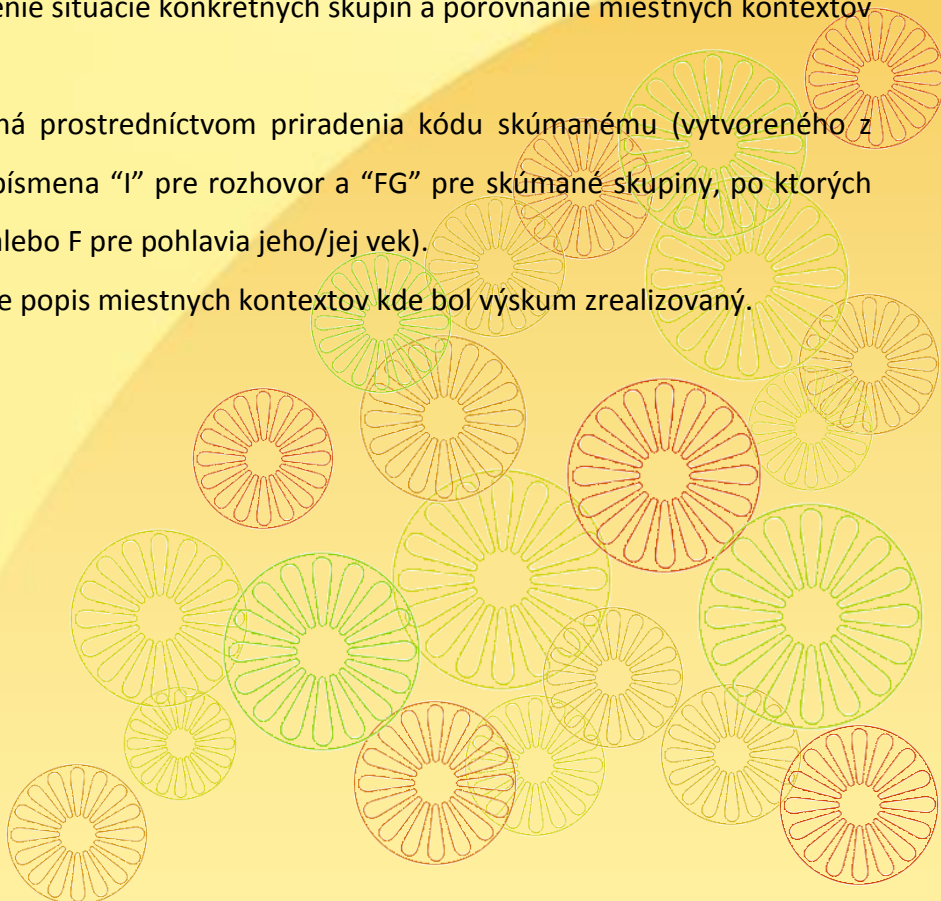
Skupina osôb, ktorá sa zúčastnila fáze prieskumu bola vytvorená na základe logiky zámerného výberu, najprv zvolenie živého kontextu, ktorý by odzrkadľoval charakteristiky rómskej populácie v krajine (vidieckej a mestskej, segregovanej a nesegregovanej, domácej alebo prisťahovanej), ale aj vybranej aj na základe pohodlia prístupu vďaka predchádzajúcim kontaktom organizácií s týmito skupinami.

Výber osôb potom nasledovali kvóty týkajúce sa veku a pohlavia: 30% dospelých žien, 30% dospelých mužov, obe pohlavia staršie ako 25 rokov a 30% mladých ľudí vo veku 18 až 25 rokov. Rôzne vlastnosti, ktoré by mohli ovplyvniť finančné hospodárenie boli zohľadnené pri výbere vzorky, keďže sme sa snažili vyvážiť ľudí s rôznymi príjmami v rodine, rôzne typy povolání (formálne, neformálne, podpora), veľké a malé rodiny, migrantov a pôvodných obyvateľov.

Ako typické tak aj netypické situácie (výnimky, okrajové prípady, príbehy o úspechu, apod.) boli brané v úvahu. To viedlo k obmedzenej možnosti zovšeobecniť výsledky pre celú rómsku populáciu, ale umožnilo to hlboké pochopenie situácie konkrétnych skupín a porovnanie miestnych kontextov kvalitatívnych rozmerov.

Totožnosť skúmaných je utajená prostredníctvom priradenia kódu skúmanému (vytvoreného z prvých písmen krajiny, potom písmena "I" pre rozhovor a "FG" pre skúmané skupiny, po ktorých nasledovalo pridelené číslo; M alebo F pre pohlavia jeho/jej vek).

Nižšie uvedená tabuľka obsahuje popis miestnych kontextov kde bol výskum zrealizovaný.

Krajina	Kontext výskumu – mesto	Charakteristiky
Bulharsko	Fakulteta štvrť – Sofia	Najväčšia rómska štvrť v Sofii a druhá najväčšia v Bulharsku. Neoficiálne tam žije 35.000 až 45.000 ľudí.
Grécko	Agia Varvara štvrť – Atény	Umiestnená 10 km od stredu mesta, nachádza sa v nej približne 35.000 ľudí a má značnú a integrovanú populáciu.
	Osídlenie v Chalandri – Chalandri	Žije v ňom približne 70 rodín (typicky veľkých, niekoľko generáčnych) väčšina z nich sa v ňom narodilo a vyrástlo.
Taliansko	Tábory v Borgo Panigale, Savena a Navile – Bologna	V týchto “táboroch” vytvorených magistrátom žije približne 63 rodín so 70 mladoletými. Sú to Sinti (Talianski občania).
	Projekt sociálnych obydlií– Bologna	Rómska populácia v tomto obydlií pozostáva väčšinou z rumunských migrantov a utečencov z bývalej Juhoslávie.
	Piacenza	Populácia Sintov v Piacenza má približne 100 osôb umiestnených magistrátom do jednej oblasti na okraji mesta.
Srbsko	Osídlenie v Beograde Ma(ha)la – Crveni Krst (oblasť Niš)	Je umiestnené v blízkosti centra Nišu. Miestna rómska populácia je odhadovaná na 2.600 až 4.500 osôb.
	Osídlenie v Crvena Zvezda (alebo Stočni Trg) – Palilula (oblasť Niš)	Je umiestnené na okraji Nišu, v magistráte Palilula. Podľa oficiálnych údajov je rómska populácia približne 2.745, ale pravdepodobne je väčšia.
Slovensko	Obce Kapušany a Krížová Ves na východnom Slovensku	Kapušany majú 2024 obyvateľov, z ktorých je približne 100 Rómov. Krížová Ves má 1300 Rómov z celkového počtu 1996 obyvateľov. Ale rómske osídlenia sú oddelené od zvyšku obce.
Slovinsko	Osídlenie v Brezje – Novo Mesto	Najväčšie z ôsmich rómskych osídení v magistráte Novo Mesto, ktoré má 313 Rómov z celkovej rómskej populácie 895 celého mesta.
	Osídlenie v magistráte Šentjernej	Vidiecke osídlenie, ktoré má 140 rómskych obyvateľov.

Tabuľka 1. Popis kontextov miestnych výskumov.

3. Výsledky

Výsledky predstavené v tejto kapitole sa týkajú uhlu pohľadov účastníkov, nie Rómov ani profesionálov. Predstavujú analýzu zdrojov príjmu Rómov a Sintov, a dávajú do pozornosti hlavné bariéry, s ktorými sa stretávajú na trhu práce. V druhej časti sú prebrané ich hlavné vzorce spotreby a sú prepojené na ich životné podmienky. Tretia časť pojednáva o ich reprezentácii ekonomického úspechu, zatiaľ čo v posledných dvoch odsekoch tejto časti predstavujeme praktiky a vnímanie úspor a investovania, zapojenie sa vo formálnych a neformálnych úveroch a pôžičkách a vzťahy k bankám.

3.1 Zdroje príjmov

Finančná gramotnosť je predovšetkým prepojená s dostupnosťou peňazí, t.j. zdrojom príjmov, ktoré sú analyzované z pohľadu k časnosti, istoty, faktorov, ktoré ich ovplyvňujú a perspektívy ich budúceho zvýšenia alebo zníženia. Medzi skúmanými existujú dva typy zdrojov príjmov na základe stability a pravidelnosti, ktoré odlišujú spôsob akým ľudia riadia domácnosť. Prvý zahŕňa pravidelné príjmy, ktoré môžu byť prepojené na mzdu (alebo plat), odvodenú od živnosti alebo zamestnania, alebo od dávok získaných z národného sociálneho systému zabezpečenia štátu vo všeobecnosti. Tento typ príjmu, aj keď nie je vždy dostatočný na pokrytie základných potrieb rodiny je dávaný na pravidelnej úrovni (obvykle mesačne) a určitým spôsobom garantuje možnosť plánovania výdavkov a úspor. Rómovia obvykle žijú v situáciách extrémnej chudoby, tým pádom je riziko závislosti na dávkach vyššie ako u ľudí, ktoré majú stabilnejšie pracovné podmienky. Možnosť mať prácu je kľúčovým problémom pre väčšinu opýtaných, obzvlášť v dobe ekonomickej krízy. Napríklad v Slovinsku je hlavným zdrojom príjmu sociálny prevod, peňažná a sociálna pomoc alebo detské prídavky.

Druhý typ príjmu, ktorého zdrojom sú nestále a nepravidelné zdroje môže predstavovať jediný zdroj rodiny alebo môže integrovať hladný zdroj. Tieto zdroje sa môžu týkať dočasných prác, zbieranie zberných surovín, predaj rôznych produktov alebo žobranie. Posledné platí pre migrantov obzvlášť v západných krajinách. Tieto príjmy značne kolíšu v závislosti na ochote alebo schopnosť osoby akceptovať príležitostnú alebo dočasnú prácu, (ktorá je podmienená zdravím rodinnou zodpovednosťou alebo inými faktormi), dostupnosťou alebo predajnosťou materiálov alebo produktov (ako kovy, meď, plastové produkty, a pod.) a sezónnymi príležitosťami (napr. Na zber kvetov a ovocia).

Všetci chodíme zberať fľaše (PET) – ja, manželka, deti... Deti sú mladé a niekedy sa hanbia, že to musia robiť – vidia ich spolužiaci a robia si z nich srandu – ale musia pomôcť a priniesť trochu peňazí do domácnosti. Neviem presné množstvo fliaš, ktoré obvykle nazbierame, nie je to veľa, ale zbierame ich a predáme ich dostatok na kúpu oleja a pár potravín, aby sme mali čo jesť. (SRBI4M39)

V neformálnej práci sú často zapojení všetci členovia rodiny. Čím je rodina početnejšia, tým väčší má príjem. Komunálny spôsob života predstavuje spôsob väčšieho zberu a zároveň šetrí čas a peniaze (spoločné nájomné, spoločné účty, atď.) aj keď výdaje rovnako rastú. Rodinné príjmy, ktoré prispievajú do rodinného rozpočtu sú možné vďaka vysokej úrovni nezávislosti medzi jednotlivcami a generáciami.

Ekonomická kríza je štrukturálne fenomén, ktorý ovplyvňuje život Rómov a pracovné podmienky v rôznych kontextoch výskumu, obzvlášť v Srbsku, Grécku a Taliansku. Napríklad výskum v Taliansku ukazuje, že niektorí rómski migrant, ktorí sa zúčastnili prieskumu prišli o prácu v nedávnom období, zatiaľ čo talianski Sinti často pracujú v rodinných podnikoch a na neformálnom trhu. Skôr uvedení boli prepustení v dôsledku kolapsu niekoľkých tovární v oblasti Bologna, neskôr uvedení pociťujú dopady krízy pri zbere kovov, keď v minulosti boli odpadové materiály zadarmo, zatiaľ čo v súčasnosti chcú za ne ľudia peniaze.

Záverom je možné vyzdvihnúť niekoľko podobností národných kontextov skúmaných počas výskumu zdrojov príjmov. Výskum poukázal na to, že ľudia, ktorí majú prácu majú väčší záujem uviesť presné množstvo peňazí, ktoré zarobia za jeden mesiac. Naopak pre tých, ktorí sú zapojení v neformálnom sektore je ťažšie uviesť presný mesačný príjem. Dostávajú peniaze "z ruky do úst" a nemajú presnú predstavu o svojich príjmoch, alebo sa snami o ne nechceli podeliť.

Okrem toho výskum ukazuje, že pracovné podmienky Rómov a Sintov sú veľmi neisté a táto situácia ovplyvňuje stratégie, ktoré sú používané v hospodárení s financiami. To platí obzvlášť pre opýtaných, ktorí získavajú peniaze na každodennej báze, kedy je veľmi ťažké naplánovať si výdaje, ušetriť peniaze, alebo investovať ich.

3.2 Spotreba

Výskum preskúmal spôsob akým ľudia utrácajú peniaze a Tovar, ktorý považujú za nevyhnutný. Vzorce spotreby sú kľúčové pre štúdiu finančného hospodárenia, pretože umožňujú lepšie pochopenie bežných a výnimočných výdavkov v rómskych a sintských rodinách.

Výsledky ukazujú, že priority sa môžu značne líšiť od jednej situácie k druhej: zloženie domácnosti, prítomnosť detí alebo starších ľudí, postihnutie, zdravotný stav členov sú dôležité premenné pri definovaní najdôležitejších tovarov spotreby v rámci rodinnej jednotky. Napríklad výdaje na zdravie (návšteva doktora alebo lieky) môžu byť nevyhnutné v určitých rodinách ale nie v iných, keďže výdaje na školu sú relevantné len pre rodiny s deťmi.

Proces rozhodovania môže odrážať vzťah pohlaví v každej rodine. Neexistuje obecný model rozhodovania čo sú prevažujúce položky spotreby v daný časový okamih. Deľba práce v rómskych rodinách je na základe pohlavia rovnako ako praktiky výdajov: muži poznajú zdroje príjmov počas mesiaca lepšie ako ženy, zatiaľ čo ženy dokážu presnejšie vypočítať rodinné výdaje na jedlo a každodennú spotrebu.

Jedlo predstavuje najdôležitejšiu oblasť výdajov pre väčšinu opýtaných rodín. Je považované za základ nie len preto, že hrá základnú úlohu pri prežití rodiny, ale tiež preto, pretože vplýva zásadným spôsobom na rozpočet rodinu. To je prepojené s množstvom členov v rodinách. Rómske rodiny majú iné nákupné praktiky: idú na veľký nákup raz a mesiac do veľkých nákupných centier, alebo na každodenné nevyhnutnosti chodia do malých supermarketov v blízkosti domova. Tieto dve rozdielne nákupné praktiky majú vzťah k obecnej ekonomickej situácii každej rodiny: ak majú mesačný príjem, idú na veľký nákup raz za mesiac, zatiaľ čo ak majú príjem "z ruky do úst", radšej kupujú jedlo každý deň. Každodenné nákupy môžu byť pripísané absencii chladničiek alebo skriň na uloženie jedla.

V závislosti na možnostiach uloženia jedla doma si kupujú jedlo, ktoré môže byť spotrebované v ten istý deň, varené, pečené mäso. Rómovia, ktorí žijú v lepších podmienkach môžu kupovať väčšie množstvo jedla, pretože majú miesto kde ho uložiť (chladničky, skrine), aspoň raz za týždeň. Ale existuje mnoho rodín, ktoré sú nútené chodiť do obchodu každý deň a míňať viac peňazí, pretože nekupujú len to, čo potrebujú, ale aj iné veci. (SI-FG-2)

Zaujímavý je príklad z Bulharska, kde segregované štvrte, v ktorých Rómovia žijú, umožňujú a vytvárajú vnútorný ekonomický systém medzi obyvateľmi, ktorý tiež pomáha vyrovnávať sa s nedostatkom peňazí. Spoločnou stratégiou je nakupovať potraviny na dlh v miestnych mini-marketoch.

V maloobchodných predajniach (obchody, market, reštaurácie, atď.) pracujú ľudia, ktorí sa navzájom poznajú, takže si dôverujú, že vrátia peniaze, ktoré si požičajú, t.j. ľudia kúpia tovar na dlh len pre zákazníkov, ktorí dokážu garantovať, že ho splatia na konci mesiaca. Preto fungujú hladko. Peniaze sa nedávajú náhodným ľuďom, Štvrť Fakulteta je relatívne uzatvorená komunita, kde každý pozná každého (BG-FG-1).

Nákupný zoznam je považovaný niektorými rodinami za dobrú stratégiu hospodárenia s malým množstvom peňazí, ktoré majú: zoznam umožňuje kúpiť presne to, čo rodina naozaj potrebuje bez toho, aby boli zvedení ponukami supermarket.

Druhou najdôležitejšou položkou výdajov rómskych rodín je dom, obzvlášť nájomné a účty. Každý národný kontext predstavuje konkrétnu situáciu, keďže sa podmienky ubytovania odlišujú krajinu od krajiny: Rómovia žijú v bežných kempoch, segregovaných štvrtiach, súkromných domoch, sociálnych obydlíach alebo prenajatých bytoch. Podmienky týchto ubytovaní ovplyvňujú rôznym spôsobom náklady, ktoré musia rómske rodiny uhradiť. Jedným z príkladov je taliansky prípad, v

ktorom je väčšina opýtaných zadlžených u magistrátu. Veľmi často rodiny nedokážu platiť pravidelne, čo vytvára dlh a vedie k riziku vystaňovania. Slovinsko a Srbsko hlásia podobnú situáciu, kde sú služby magistrátu platené len zriedka. V týchto prípadoch sa dlh Rómov voči magistrátu týka účtov (elektriny, vody, plynu). Situácia je horšia v prípade, ak je dodávka zabezpečovaná súkromnými spoločnosťami, v dôsledku rizika odpojenia od dodávky elektriny alebo plynu.

Výdavky na zdravie sú považované za veľmi dôležité, obzvlášť u tých rodín, ktoré majú postihnutých alebo starých členov. Množstvo peňazí vynaložené na zdravie závisí od toho, koľko platia Národné zdravotné služby, čo sa týka zdravotného poistenia (podmienky poistenia), liekov a návštev doktora. Neprekontrolované zdravotné potreby (choroby, poranenia), seba vyšetrenie a nedostatok dôvery v systém zdravotného zabezpečenia niekedy vedú k zhoršeniu zdravotného stavu ľudí:

Nekupujeme lieky na liečbu starého otca. Neverí doktorom a odmieta liečbu. Nejaké lieky si kúpi len vtedy, keď sa jeho zdravotná situácia naozaj skomplikuje a cíti sa veľmi zle.

(SRB-I-2M19)

Výdaje na školu predstavujú náklady na knihy, a v niektorých kontextoch aj peniaze na jedáleň. Napríklad v prípade Srbska, kde niektorí z opýtaných chodia na univerzitu sú dôležitými zdrojmi rómskych študentov štátne dotácie. V iných kontextoch ako napríklad v Taliansku sa ľudia spoliehajú na skutočnosť, že škola nevytlúči deti z jedálne len preto, že za ňu nemôžu zaplatiť:

Na školu nemíňam nič. Za jedáleň by som mal platiť 130/140 Euro za mesiac, ale nemôžem si to dovoliť. Našťastie dáva škola jedlo mojim deťom aj tak. (IT-I-06M36)

Na učebnice a iné potreby ako oblečenia potvrdzuje niekoľko rómskych a sintsých rodín v rôznych národných kontextoch, že na ne nevydávajú žiadne financie, ale spoliehajú sa na podporu priateľov (dary v rámci a mimo komunity) alebo miestnu charitu. Oblečenie predstavuje dôležitý aspekt pre každodenný život ale nie je relevantnou oblasťou výdavov pre opýtaných ľudí. Dôležitosť byť dobre oblečený je obzvlášť dôležitá pre Rómov, ktorí chodia do školy alebo do práce v dôsledku silnej diskriminácie voči ich komunite, preto sú výdaje z tohto dôvodu často akceptované.

Vozidlá a náklady na cestovanie sú kľúčové pre rodinné podniky: autá a nákladiaky sú najbežnejšími dopravnými prostriedkami chodenia do práce alebo zber kovov. Náklady spojené s autami a nákladiakmi sa týkajú predovšetkým poistenia a paliva, zatiaľ čo mechanická údržba je obvykle riešená v rámci komunit. Je bežné mať brata, strýka alebo bratranca, ktoré sú veľmi dobrí mechanici. Aj napriek tomu, že je poistenie veľmi nákladné, ľudia ho vo všeobecnosti platia na čas a plánujú si tento výdavok vopred, v dôsledku dôležitosti prepravy pre každodenný život a (neformálnu) prácu.

Dôležitou oblasťou výdavkov je tiež verejná doprava v meste, kde žijú a cesta naspäť domov v prípade migrantov.

Tiež sme preskúmali okolnosti, trhy a sociálne vzťahy, ktoré sú spojené so spotrebou. Obzvlášť relevantné sú oslavy, sociálne príležitosti ako svadba, narodeniny, krstiny a pohreby, ktoré sú brané ako veľmi dôležité z niekoľkých dôvodov: sú to udalosti, pri ktorých sa stretne širšia rodina, pri ktorých človek môže ukázať svoju veľkorysosť a bohatstvo, posilňujú sociálne väzby s ostatnými členmi komunity. Aj keď množstvo peňazí použitých na tieto príležitosti nie je veľké (napr. Svadobný dar stojí v priemere 30 Euro), sú počas roka veľmi časté a predstavujú značnú časť ročného rodinného rozpočtu. Skutočnosť, že Rómovia a Sinti utrácajú viac peňazí na takéto udalosti, napriek tomu, že sú pod hranicou chudoby, je sociálnymi pracovníkmi hodnotená negatívne:

Rómovia utrácajú svoje peniaze na opulentné oslavy: svadby, promenády a narodeniny.

Svadba by mala byť opulentná. Všetci ľudia z okolia sú pozvaní. "Manželstvo je investícia". Vynaložené peniaze musia byť znovuzískané od hostí. (BG-I-FG1)

Ak prekročíme tento silný predsudok vidíme, že pre väčšinu rodín je komunita veľmi dôležitá v ich každodenných stratégiách prežitia. Svadby a iné oslavy sú na druhej strane príležitosťou pre akumuláciu symbolického kapitálu, byť uznaný/uznanou a stuženie sociálnych väzieb, na úkor peňažného kapitálu. Tiež predstavujú okruh vzájomnej pomoci keďže investované peniaze sú získané naspäť okružným a recipročným spôsobom, keďže každá rodina bude mať príležitosť na zorganizovanie ich vlastných osláv a pozvanie ostatných.

Jedným z najdôležitejších výsledkov analýzy spotrebných praktík je, že sú veľmi úzko prepojené s dostupnosťou zdrojov príjmov. Ako už bolo zdôraznené, mať stabilný mesačný príjem alebo získavanie peňazí "z ruky do úst" vplýva zásadným spôsobom na to, ako ľudia premýšľajú o výdajoch a ako si plánujú výnimočné výdaje. V Reálne pracovné podmienky väčšiny opýtaných sú tak neisté, že nie vždy sú schopní pokryť základné potreby ako výdaje na ubytovanie alebo školu.

3.3 Reprezentácia ekonomického úspechu

Myslíme si, že nazeranie na reprezentáciu ekonomického úspechu nám môže pomôcť pochopiť čo Rómovia túžia získať, stav asociovaný s objektmi spotreby a hodnoty s nimi spojené. Ekonomický úspech je často spájaný s vlastnením hmotných objektov, obzvlášť veľkých domov, luxusných áut a nóbl oblečenia. Ako už bolo podtrhnuté, jednou zo základných potrieb opýtaných je dom. Reálna situácia ubytovania Rómov je charakterizovaná veľkými výdavkami a dlhmi, neistotou v dôsledku právnych problémov, alebo podpriemerného alebo segregovaného ubytovania. Ako poukázalo

niekoľko opýtaných v rôznych krajinách, byť bohatým môže dať jednotlivcovi základnú istotu (ako vlastníctvo domu). Dom predstavuje objekt, ktorý je predovšetkým spájaný s bohatstvom a ekonomickým úspechom, nie len kvôli tomu, že môže byť krásny alebo výborne zariadený, čo ukazuje bohatstvo jeho vlastníka, ale aj preto, že môže byť umiestnený napr. mimo segregovaných komunít.

Odťahovali by sme sa z rómskej osady, kúpili starý dom a zrenovovali ho. (SI-I-2M30)

Materiálne vlastníctvo je prepojené na spoločenský stav, ako elegantné auto alebo oblečenie, a tým pádom môže byť prostriedkom spoločenského uznania. Väčšina účastníkov nemá možnosť ísť na dovolenku alebo utrátiť peniaze na zábavu (obed alebo vychádzka). Voľný čas si spájajú s ekonomickým úspechom. Byť bohatý je spájané s psychologickým bohatstvom, ktoré ja charakterizované menším množstvom praktických starostí v porovnaní s chudými ľuďmi.

Niektorí účastníci hovorili o nehmotnom alebo duševnom bohatstve, ktoré je považované za etické bohatstvo osoby, na rozdiel od bohatstva, ktoré bolo nazhromaždené nesprávnym spôsobom.

Aby bol niekto považovaný za bohatého, musíte vedieť ako získal peniaze. Podľa mňa je človek bohatý ak môže dokázať, že jeho peniaze sú čisté. (IT-I-08F55)

Druhá odlišnosť sa týka rozdielov medzi bohatstvom a úspechom. Prvé je prepojené na peniaze, bez ohľadu na to, ako sú získané, čo umožňuje kúpu materiálnych objektov, ktoré demonštrujú bohatstvo vlastníka. Naopak úspech je niektorými opýtanými interpretovaný vo svojom spoločenskom rozmere, a je koncipovaný ako profil vzdelania danej osoby. Z tohto pohľadu prispieva vzdelanie vnútornému bohatstvu osoby a má značný dopad na jeho/jej pracovnú pozíciu a kariéru.

V dôsledku ich ekonomickej situácie Rómovia často požičiavajú a požičiavajú si peniaze od blízkych známych a priateľov, preto vnímajú veľkorysosť ako dôležitý predpoklad výmeny láskavostí v rámci komunity, ktorý pozostáva z ochoty pomôcť, empatie a praktickej pomoci milovanej osobe. Tento druh veľkorysosti ostáva v komunite v *“uzavretom magickom kruhu dôvery”* (SRB-I-8F36) aby sme použili slová srbského opýtaného.

Druhý druh veľkorysosti sa týka nemateriálnej pomoci, ktorá je považovaná za dôležitý zdroj veľkorysosti obzvlášť medzi tými, ktorí nemajú nič materiálne, čo by mohli dať, darovať alebo požičať. V tomto prípade je sociálne a emocionálne prepojenie na členov *“magického kruhu”* demonštrované podporou, povzbudením a podporením.

Nemám peniaze na to, aby som mohol pomôcť ostatným, aj keď chcem... Ale keď príde na iné veci, minimálne podporu, myslím, že som veľkorysý a oddávam sa ostatným viac ako sebe samému. (SRB-I-3M25)

3.4 Úspory, investovanie a úver

Mnoho účastníkov, obzvlášť tí, ktorí žijú "z ruky do úst" nezarába dostatok peňazí aby mohli šetriť, keďže uspokojenie základných potrieb nenecháva priestor pre šetrenie.

Tí z opýtaných, ktorí šetria peniaze tak robia pre budúci veľký výdavok. V Bulharsku nie je myšlienka šetrenia prepojená na myšlienku budúceho blahobytu alebo bezpečnosti. V Taliansku je poistenie jedným z najväčších výdavkov, na ktorý je potrebné šetriť peniaze (ako bolo popísané vyššie). V Grécku sú dôvody pre šetrenie veľké rodinné udalosti ako potreba hospitalizácie, narodenie dieťaťa, svadba syna alebo dcéry, smrť a pohreb rodinného príslušníka alebo blízkeho príbuzného/priateľa. V Slovinsku jednotlivci hovorili, že mesačne šetria na dieťa, renováciu domu a terénne úpravy. V Srbsku naopak tí, ktorí šetria tak robia bez toho, aby šetrili na konkrétny výdavok, s výnimkou jednej osoby, ktorá šetrí na auto.

Šetrenie je stratégia pre riešenie životných udalostí a veľký opakujúcich sa výdavkov a preto je zvažované pre krátko a strednodobo dlhé časové úseky, Nie je motivované myšlienkou zmeny celkových životných podmienok jednotlivca a dosiahnutie zobrazovaného ekonomického úspechu. Napriek tomu výsledky naznačujú, že tí, ktorí sú na tom aspoň trochu lepšie plánujú a organizujú rodinné financie. To nie je prípad rodín, ktoré sú chudobnejšie, nemôžu plánovať a tým pádom sú menej schopné robiť tak.

Predstava investovania je tiež značne odlišná od toho, čo je s investovaním asociované v ekonomických disciplínach. Pre opýtaných znamená investovanie veľký výdavok a nie nevyhnutne výdavok spojený s budúcim ziskom, s výnimkou napríklad auta pre taxikára alebo pre tých, ktorí ho používajú pri svojej recyklačnej činnosti. Vo všetkých krajinách majú výdavky spojené s domom veľký význam, a nazerá sa na nich ako na investovanie. To je veľmi relevantné ak premýšľame o situácii podpriemerného ubytovania, čo platí pre Rómov v kontexte všetkých krajín. Podpriemerné ubytovanie si môže vyžadovať ďalšie úpravy, ktoré sú častejšie a vyžadujú si viac času. Na druhom mieste hierarchie investovania umiestnili opýtaní kúpu vozidla (Bulharsko, Grécko, Taliansko). Mobilnosť je tiež prepojená na obývacie priestory, keďže v niektorých kontextoch sú osídlenia umiestnené na okrajoch miest a nechodí k nim MHD. Téma investície do malých podnikov sa objavila

v rozhovoroch v Srbsku a Grécku a niekoľko účastníkov si samých seba predstavovalo ako podnikateľov.

Požičiavanie si peňazí neformálne medzi priateľmi, susedmi a blízkymi bola popísaná ako bežná prax vo všetkých kontextoch. Na jednej strane sa týka okruhu reciprocity a vzájomnej pomoci, ktorá zahŕňa malé množstvá peňazí a na kratšiu dobu. Na druhej strane naznačuje dynamika dlhu vo všetkých skúmaných komunitách existenciu úžerníctva. Uznávame, že téma úžerníctva je komplikovaná na preskúmanie, avšak aj keď o nej opýtaní nehovorili otvorene, pripustili jej existenciu. Napríklad v Bulharsku, Slovinsku a Taliansku opýtaní pripustili, že existuje a naznačili používané úrokové sadzby:

Ak si napríklad požičiam 100 Euro, musím im vrátiť 200 Euro. Ak im peniaze nevrátim včas, úrok sa zdvojnásobí. Ak peniaze nedokážete vrátiť začne konflikt. Môžu Vás zbiť alebo zobrať Vám všetko, čo máte. To sa mi ešte nikdy nestalo, ale stáva sa to často väčšine ľudí, ktorí si požičiavajú peniaze. (SI-I-06M34)

Profesionáli v prieskumnej skupine v Bulharsku si všimli, že neformálne požičiavanie si peňazí je praktika, ktorá sa líši medzi generáciami: mladí, lepšie vzdelaní ľudia to robia menej často ako starší. Neformálne okruhy dlhu a mocenské siete, ktoré determinujú v rámci komunity sú dôležité problematiky, ktoré prestupujú samotnú tému finančného hospodárenia a týkajú sa prepojenia nerovnosti a sociálneho konfliktu. Sú to dôležité témy pre prebranie na školenia, berúc v úvahu finančné pozitíva a negatíva, ale aj dopad týchto fenoménov na spoločnosť a komunitu.

3.5 Vzťah k bankám

Najbežnejšia téma, ktorá sa objavovala vo všetkých krajinách bola, že vzťah k bankám je otázkou dôvery: na jednej strane Rómovia nedôverujú bankám, na druhej strane majú obmedzený prístup k bankovým službám a preto ani banky im nedôverujú. Tento prístup je niekedy zdieľaný so zvyškom populácie, kedy v Bulharsku zbankrotovalo 17 bánk počas ekonomického kolapsu v roku 1996 a väčšina Bulharov prišla o svoje úspory a tým pádom aj v dôveru v bankový systém.

Zdá sa, že reprezentácia bank mieša ľudové konštrukcie s pocitmi neistoty. V Taliansku povedal 61 ročný zberateľ ocele, že *“peniaze sa musia hýbať. Jeden deň prídu a druhý odídu. Nikdy som nemal bankový účet, pretože je zbytočný. Peniaze musia byť mobilné, zatiaľ čo bankový účet je statický. Ak peniaze vložíte na bankový účet, je veľmi ťažké použiť ich”* (IT-I-09M61). V Srbsku niektorí opýtaní považovali banky za rabovanie zatiaľ čo ostatní vyslovili ich obavy ohľadom možnosti splatiť dlh v

ekonomicky nejistej situácii. Namiesto toho mali v Bulharsku niektorí dotazovaní pocit, že by boli diskriminovaní, ak by sa snažili osloviť banky.

Prístup Rómov k bankovým službám je obmedzený v dôsledku rôznych príčin, ako bolo uvedené opýtanými: predpokladom schválenia úveru je zmluva o stálom zamestnaní, ktorú mnohí nemajú (ako bolo zistené v Taliansku, Bulharsku, Srbsku a Slovinsku), zatiaľ čo pochopenie bankových dokumentov a komunikácia s úradmi si vyžadujú značnú úroveň gramotnosti, obecnej a finančnej. Nepochopenie pojmov a podmienok spolu s neistým príjmom môže viesť k problémom so splatením dlhov, ako bolo podtrhnuté profesionálmi, u Rómov v Bulharsku.

Napriek tomu existovali určité skúsenosti s bankami. V Taliansku väčšina osôb, ktoré majú alebo mali prácu sú platení bankovými prevodmi, preto Rómovia, ktorí pracujú majú bankový účet. V Srbsku väčšina opýtaných a ich rodín používalo pôžičky *“za lepších časov”* (SRB-I-8F36) a konkrétnym účelom bola kúpa domov, nábytku a zariadenia.

3.6 Plánovanie do budúcnosti

Pre najextrémnejšie prípady sa zdá byť plánovanie do budúcnosti mimo dosah dospelých členov rodiny. Táto situácia bola popísaná opýtanými chudobnými rodinami v Slovinsku, ktoré povedali, že sa vyhýbajú mysleniu na budúcnosť pretože sa boja, že situácia sa zhorší. V Taliansku bola vlna pesimizmu keďže už teraz ojedinelé príležitosti na zamestnanie a neisté podmienky ubytovania sa zhoršujú v dôsledku ekonomickej krízy.

Úzkosť ohľadom budúcnosti je nepretržitý nepríjemný pocit pre niektorých ľudí: v Bulharsku povedalo niekoľko opýtaných zlý pocit neistoty, s ktorým sa musia stretávať, pričom jedna prežíva krízu, pretože má pocit, že sa nedokáže postarať o príslušníkov svojej rodiny. Vo všeobecnosti je predstava budúcnosti skôr temná, obzvlášť pre starších, nezamestnaných účastníkov s akútnym vnímaním utrpenia a ťažkostí. Vnímanie aktuálne extrémne zlých časov (krízová situácia) paralyzuje osoby, ktoré sú tak ešte menej motivované hľadať riešenie.

Niektorí opýtaní Rómovia s východoeurópskych krajín vnímajú migráciu ako možnú stratégiu pre zlepšenie ich života v budúcnosti. Aj keď postoje k nej sú rôzne od osoby k osobe, bola spomenutá ako relevantná možnosť v Srbsku a Bulharsku spolu s reprezentáciou západu ako miesta, kde sa má človek lepšie: *“Očakávam, že v zahraničí zarobím veľa a budem môcť žiť na úrovni”* (SRB-I-3M25).

Zdá sa, že dokončenie vzdelania predstavuje sľub a niekedy aj garanciu lepšieho života. Mladí, vzdelaní ľudia v Srbsku sa vidia so stabilným zamestnaním, žijúc nezávisle, zatiaľ čo podporujú svoje

rodiny. Zároveň pre niektorých opýtaných v Bulharsku bolo dokončenie vzdelania vnímané ako cieľ a prostriedok k lepšej budúcnosti.

Niektorí účastníci (v Srbsku a Bulharsku) mali konkrétne podnikateľské plány v blízkej budúcnosti, v oblasti ako včelárstvo, obchod ako aj rozvoj už existujúcich obchodov.

Myšlienky na budúcnosť sú väčšinou vágne predstavy a nie okamžité a štruktúrované plány. Pretavenie nápadov na ciele a ich preskúmanie pred samotným konaním, ktoré umožňuje dosiahnutie cieľov môže byť užitočnou zručnosťou, ktorá by mala byť rozvinutá ako prevencia pred zlyhaním projektov a motivovaním ľudí na ich dosiahnutie.

4. Závěry a odporúčania

Prehliadané skupiny ako Rómovia majú prístup k špecifickým sektorom práce a je kľúčové použiť otvorené analytické kategórie v snahe pochopiť komplexnosť ich životných podmienok. Rozdiel medzi formálnou a neformálnou prácou je rozmazaný, zatiaľ čo neformálna a nezdokumentovaná práca je široko rozšírená v cieľovej populácii tohto výskumu.

Pozícia žien na trhu práce si vyžaduje samostatnú analýzu, v dôsledku dvojitej nerovnosti štruktúry, v ktorej sú zasadené: na jednej strane sú to problémy s ich prístupom na trh práce z etnických príčin, a na druhej strane rozdelenie práce v rámci ich komunít na základe pohlavia. Nie len, že rómske ženy majú na starosť domáce práce (ako čistenie a varenie), starostlivosť o deti a starých ľudí, a obecné riadenie domácnosti (napr. nakupovanie), ale tiež pracujú mimo ich domovov aby prispeli k príjmu rodiny.

Veľká časť rómskej populácie je nezamestnaná, aktívna na neformálnom trhu a/alebo pracuje príležitostne, zatiaľ čo ďalšia veľká časť žije zo sociálnej pomoci alebo z veľmi nízkych plátov. Zatiaľ čo prvá skupina má problémy odhadnúť ich príjmy, ktoré sú nepravidelné a nestále, druhá skupina má problém dožiť do konca mesiaca v dôsledku nedostatočných prostriedkov. Oba prípady si vyžadujú komplexnejší systém hospodárenia s peniazmi aby prežili, a tým pádom podporujú potrebu rozvoju finančnej gramotnosti a zručností.

Aj keď mnohé aspekty týkajúce sa skúseností s chudobou sú zdieľané chudobnými Rómami a nechudobnými Rómami, stále existujú určité špecifická situácie, v ktorej sa nachádza druhá skupina ako špeciálny rámec legislatívy, konkrétne programy a špecializované organizácie. To je výsledkom dlhodobého žitia a pracovnej segregácie na etnickom základe, ktoré viedli k určitým formám

ubytovania a práce, s ktorými sa nestretávame v iných populáciách, ako napr. žitie v “kočovných táboroch” alebo zver a recyklácia materiálov, aby sme uviedli dva príklady.

Výskum poukazuje na existenciu neformálne siete pomoci prepojenej na pocit príslušnosti ku komunite rovnakého etnika a použítí požičiavania peňazí a výmeny práce zadarmo. Pre Rómov je dôležité nazhromaždiť spoločenský a symbolický kapitál v rámci komunity, a vedie to k výdavkom, ktoré sú často vnímané za neracionálne nerómami, ako objekty status alebo príspevky na svadobné hostiny.

Aj keď je pre opýtaných Rómov úspech asociovaný so spotrebou výrobkov, je stále motivovaný potrebou dostať sa z aktuálnej hraničnej situácie, napríklad odsťahovaním sa zo segregovanej časti. Váha priradzovaná ubytovaniu v obraze Rómov o ekonomickom úspechu odhaľuje boľavé miesto ich skutočnej situácie.

Reprezentácia bankového systému sa skladá zo vzájomnej nedôvery a Rómovia dávajú prednosť neformálnemu sporeniu a okruhom požičiavania si peňazí, ktoré sú prepojené so sociálnymi vzťahmi a hierarchiami komunít. Tak ako pri spotrebe, požičiavanie si a požičiavanie peňazí nie je len záležitosťou peňazí, ale aj záležitosťou spoločenských vzťahov, dôvery a osobných okruhov v rámci vlastnej komunity.

Vo svetle tohto výskumu sa vynára niekoľko odporúčaní pre vzdelávanie dospelých Rómov o finančnej gramotnosti. Peniaze sú veľmi citlivou témou. Navyše v rôznych národných kontextoch existuje problém nedôvery Rómov a zainteresovaných sociálnych pracovníkov, výskumníkov a školiteľov. Interakcia týchto dvoch aspektov môže negatívne ovplyvniť účasť a prijatie obsahu školení, pretože sú vnímané ako zmena hodnôt namiesto spôsobu poskytnutia podpory. V tejto perspektíve by Finally školenie malo mať otvorený a rešpektujúci prístup k rozdielnemu pozadiu hodnôt ľudí zapojených v tejto aktivite.

Je tiež dôležité prekonať rétoriku “*my versus oni*”, ktorá stále upevňuje a reprodukuje rozdiely medzi Rómami a zvyšnou populáciou. Školenie by sa malo sústreďiť na podoby životných štýlov vo vzorcoch spotreby (napr. Coca Cola, polotovary, módné šatstvo) a dávať pozor na to, keď sú rozdiely spôsobené spoločenskou triedou, podmienkami ubytovania a chudobou namiesto etnicitou.

Školenie by malo venovať zvláštnu pozornosť vlastnostiam školiteľov a na základe ich vlastností vytvoriť a aplikovať najvhodnejšie a súvislé vyučovacie techniky, prácu na motivovaní účastníkov, zapojení vplyvných osôb v domácnosti, použítí vizuálnych a účastníckych techník (vyhnúť sa čelným hodinám a stimulovať účastníkov aby vytvárali vlastný obsah).

Zdroje

- Bodewig, C., & Sethi, A. (2005), *Siromaštvo, socialna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i CrnojGori: Slučaj Roma*, (2013 July 30th) Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/SERBIAN_sam.roma.poverty.pdf
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An Overview of the Situation in EU Member States*. Vienna: EUMC, 2006.
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2009) *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative report*. (2009 October 29th) Retrieved from: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_housing_conditions_en.pdf
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) and UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 member states. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
- Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani" (2012), *EU Inclusive. Rapporto Nazionale sull'Inclusione Lavorativa e Sociale dei Rom in Italia*. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.casadellacarita.org/eu-inclusive/rapporto.html>
- Fundacion Secretariado Gitano (2009), *Health of the Roma Population, analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*. Madrid: Fundacion Secretariado Gitano.
- Jakšič, B., & Bašić, G. (2002), *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji – Rezultati socijalnog istraživanja, Centar za istraživanje etniciteta*, (2013 July 20th) Retrieved from: https://www.ercbgd.org.rs/%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F4-romi-u-srbiji.html&ei=99hIUpjzD4e60QXhsIDgDg&usg=AFQjCNEPQnk-cvV1WkmKn__F3DijA_eY_w&bvm=bv.55123115,d.bGE
- Kolthof, W., Lukáč, M. (2003), *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantovej úlohy VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých*. Available at: <http://www.ff.unipo.sk/kvdsp/download/Zbrnk/ZbrnkPHARE-VEGAPrsv2003.pdf>
- Korpič Horvat, E. (2010), *Zaposlovanje Romov v Sloveniji. In: Romi in zdravje. Zbornik prispevkov nacionalnih konferenc*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- National statistics institute of Bulgaria (2011), *Nationwide census, final results [Data file]*. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>
- Piasere (2004) *I rom d'Europa. Una storia moderna*. Roma: Laterza.
- Varga, R., Friškič, S. (2013), *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020. Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju*. Murska sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.
- Mestna Občina Novo mesto (2013), *Osnutek strategije reševanja romske tematike v Mestni občini Novo mesto – prva obravnava*.
- Vlada Republike Slovenije (2010), *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji*. Uradni list, št. 33/2007, oktober 2010.
- UNDP Srbija (2006), *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*, (2013 August 5) Retrieved from: <http://www.inkluzija.org/biblioteka/Izvestajpodrizikom.pdf>
- Urad Republike Slovenije za narodne manjšine (2006), *Splošne informacije o romski skupnosti v Sloveniji*, 4.12.2006. (2013 August 22th) Retrieved from: <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf>

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

UNIVERSITY OF PIRAEUS
RESEARCH CENTER

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

336:37.014.22(4=214.58)(0.034.2)

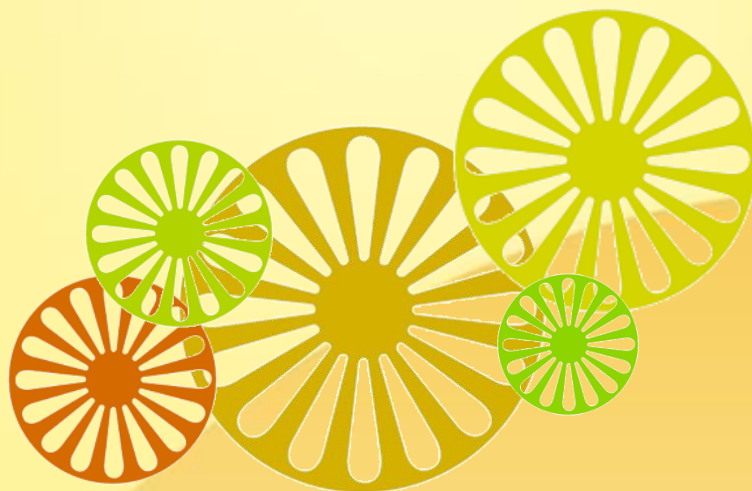
ZVLÁDNUTIE neistoty [Elektronski vir]. Výskum finančnej vzdelanosti rómskych rodín v šiestich krajinách / [autori Oana Marcu ... [et al.]. - El. knjiga. - Novo mesto : Development and Education Centre, 2015

Prevod dela: Managing uncertainty. Research on the financial literacy of Roma families in six countries

ISBN 978-961-6985-04-8 (pdf)

1. Marcu, Oana

281988352

OPROJEKTE

Hlavným cieľom projektu je preto zvýšiť úroveň finančnej gramotnosti rómskych dospelých a informovať ich o rôznych službách pre domácnosti. Po prvé, používaním jednotnej metodiky sme skúmali vo všetkých partnerských krajinách, aká je znalosť Rómov v tejto oblasti. Vykonali sme rozhovory so sprievodnou osobou individuálne u Rómov, dve skupiny profesionálov zaoberajúcich sa rómskou problematikou a významných predstaviteľov rómskej komunity. Ďalej skúmaním literatúry sme zisťovali, ako väčšinou vzdelaní Rómovia úspešne riadia svoje rodinné financie. Na základe tohto výskumu stále rozvíjame vzdelávací program o tom, ako efektívne spravovať rodinné financie, byť informovaný spotrebiteľ, ušetriť peniaze a nakupovať múdro. Vzdelávací materiál je prispôbený potrebám rómskej menšiny, a zameraný na získanie praktických zručností s cieľom zabezpečiť lepšiu kvalitu života. Nástroje programu a učenia budú testované prostredníctvom pilotných akcií, vytvorené a zverejnené vo všetkých jazykoch partnerov na konci projektu.